

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Маланчук П.М., Петрівна Л.С.
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету

В статті проаналізовано наукові праці українських і зарубіжних авторів, присвячені визначенню поняття «слідча ситуація». Розкрито її сутність та елементи. Наведені варіанти початкової слідчої ситуації при розслідуванні податкових злочинів. Досліджено типові слідчі ситуації на етапах розслідування злочинів, скоєних у сфері оподаткування. Визначено важливість дослідження документації, яка може бути джерелом доказів. Зазначено перелік документів, що надходять до слідчих органів. Визначено, що формування ситуації, її характер, а також напрям розслідування, шляхи та засоби збирання доказів суттєво відрізняються залежно суб'єкта та суб'єктивної сторони злочину.

Ключові слова: розслідування податкових злочинів, слідчі ситуації, типові слідчі ситуації, платник податків, слідчі органи.

Постановка проблеми. Всі злочини можна класифікувати залежно від об'єкта на який посягає суб'єкт. Так, Кримінальний Кодекс України передбачає покарання за злочини вчинені у сфері оподаткування. Крім, цього кожен злочин наділений своїми індивідуальними рисами залежно від способу його вчинення, мети і т. п. Тому і підхід до їх розслідування має бути індивідуальним. Так, при розслідуванні злочинів виникають певні слідчі ситуації. В ході планування слідчих дій необхідно передбачити можливості використання науково-технічних засобів фіксації доказової інформації. Тому для ефективного та швидкого, результативного розслідування необхідно враховувати слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні справ про ухилення від сплати податків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слідчі ситуації вже давно стали об'єктом наукових досліджень таких вчених, як В.М. Абрамової, Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, В.К. Гавлова, І.Ф. Герасимова, О.С. Задорожного, О.В. Челишевої, В.Ю. Шепітька, Л.Я. Драпкіна, О.Н. Колесніченка, І.О. Копилов та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Варто враховувати той фактор, що ці злочини весь час повторюються, способи їх вчинення також, тому на основі цього можна з'ясувати умови за яких це відбувається. Можливе розроблення методичних рекомендацій у ситуаційному аспекті, тобто щодо різних слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях про податкові злочини.

Мета статті. Тому метою даної роботи є розкриття поняття «слідча ситуація» та дослідження типових слідчих ситуацій під час розкриття злочинів у сфері оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Сучасна якісна зміна злочинності, яка виражається в нових її видах і способах вчинення злочинів, професіоналізм, організованість, технічне оснащення, протидія розслідуванню тощо ставить перед правоохоронними органами нові завдання.

Лише спільними зусиллями, тісно взаємодіючи між собою, можливо досягнути відповідних позитивних результатів при виявленні, розкритті і розслідуванні, зокрема податкових, злочинів.

Конституція України, а саме ст. 67, встановлює обов'язок для громадян України сплачува-

ти податки [1]. Але не всі фізичні та юридичні особи виконують свій конституційний обов'язок належним чином, шляхом ухилення або обману. Саме такі слід кваліфікувати як злочин у сфері оподаткування.

Склад вказаного виду злочину визначений ст. 212 Кримінальним Кодексом України (ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів) [2]. Об'єктом злочинного посягання цього виду є податкові відносини, що виникають у процесі економічної діяльності і покликані сприяти нормальному функціонуванню податкової системи держави.

Вже в перших радянських посібниках з криміналістики (1935 і 1938 рр.) пропонувалися рекомендації щодо розслідування злочинів залежно від характеру вихідних даних.

Вперше даний термін було вжито О. М. Колісниченком, який під поняттям «слідча ситуація» розумів стан у розстеженні злочинів, який характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу, а також конкретними завданнями його збирання і перевірки, що постають у зв'язку з цим [8].

Л.Я. Драпкін в свою чергу визначив слідчу ситуацію як динамічну інформаційну систему, елементами якої є: істотні ознаки і властивості обставин, що мають значення для кримінальної справи, зв'язку й відношення між ними, а також між учасниками процесу розслідування, та результати дій сторін, які настали або які припускали [6].

А. С. Шейфер стверджує, що це фактичний стан справи, що склався в певний момент розслідування, від якого залежать подальший напрям розслідування та характер прийнятих слідчих рішень [11].

Під початковою слідчою ситуацією розуміється обстановка (сукупність умов), в якій відбувається процес доказування. На думку В. П. Лаврова, початкова слідча ситуація може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного виду злочину і навіть ширше – як наукова, абстрактна категорія) і практичному (як конкретна життєва ситуація в кримінальній справі, що знаходиться в провадженні слідчого, характеризує початковий етап розслідування і включає, в першу чергу, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів) [7].

Досліджуючи процес розкриття і розслідування злочинів, І.Ф. Герасимов умовно виділив такі три основні етапи: виявлення злочину чи ознак злочину; збирання відомостей про особу, що скоїла злочин; встановлення всіх обставин злочинного діяння й особи, яка вчинила злочин [5].

Проаналізувавши законодавство України та праці науковців можна відмітити, що єдиного підходу до розкриття поняття «слідчих ситуацій», їх змісту, кількості та класифікації немає.

Розглядаючи злочини у сфері оподаткування слід зазначити, що на початковому етапі розслідування може скласти 2 слідчі ситуації:

1) про злочин стало відомо з оперативних джерел;

2) його виявлено в результаті перевірки.

О.В. Челишева та М.В. Феськова стверджують, що для даного виду злочину більш поширеною є друга вихідна слідча ситуація, що складається на початковому етапі розслідування.

У разі виявлення ознак податкового злочину, на думку В.М. Абрамової, А.О. Ляша, зустрічаються дві типові ситуації: а) платник податків явно ухиляється від сплати податків та інших обов'язкових платежів, тобто ознаки протиправної дії суб'єкта очевидні; б) платник податків справно сплачує податки та обов'язкові платежі, але значно меншу суму, ніж передбачену законодавством [3].

Одна з основних слідчих дій у справах про податкових злочинах пов'язана з оглядом і вивченням слідчим бухгалтерських документів. До числа документів, що вивчаються належать: розрахункові документи по податкам; документи бухгалтерської звітності; платіжні доручення; довідки з банків тощо.

Це потрібно для встановлення часу вчинення злочину; кола осіб, причетних до ухилення від сплати податків; механізму їх дій та умислу на ухилення від сплати податків [4].

З урахуванням конкретної слідчої ситуації іноді необхідно провести огляд житлових і службових приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, тари й упакування з метою виявлення неврахованої сировини, продукції, товарів, устаткування та автомобілів, не відображених у балансі підприємства, а також отримання даних про терміни й обсяги виробничо-господарської діяльності. Також потрібно з'ясувати місткість складських, торгових й інших приміщень, вантажних майданчиків, під'їзних шляхів тощо. Це дозволить визначити обсяги устаткування, що там зберігалось, і майна, прихованого від оподаткування. У даній ситуації перевірочні дії повинні бути комбінованими – гласними та негласними.

Інформацію про вчинений злочин слідчі органи отримують в результаті аналізу конкретної слідчої ситуації в кримінальній справі, актів документальних перевірок, матеріалів, що направляються після проведеної перевірки в правоохоронні органи. Своєрідність основної слідчої ситуації полягає в тому, що в первинних матеріалах податкової перевірки зазвичай наявні конкретні дані про факт несплати податку і про спосіб ухилення від його сплати. Зокрема, в цих справах у слідчі органи надходять наступні документи:

– письмове повідомлення про факти приховання доходів (прибутку) та інших об'єктів оподаткування платниками податків;

– акт документальної перевірки дотримання податкового законодавства, рішення податкової інспекції щодо проведеної перевірки, а також пред'явлення бухгалтерських документів, звітів й інших документів у оригіналі, постанови і протоколи про їх вилучення;

– пояснення керівників організацій-платників податків стосовно виявлених фактів порушення податкового законодавства;

– документи про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства;

– документи, що підтверджують призначення конкретних осіб на посади відповідальних за фінансово-господарську діяльність організації-платника податків [9].

Але можлива і інша слідча ситуація коли, наприклад, дані отримуються в ході розслідування.

Згідно з чинним податковим законодавством виявити податковий злочин можна лише через деякий час після його вчинення. Протягом цього строку документи можуть бути знищені, свідки багато забудуть тощо. Подібна ситуація характерна для більшості слідчих ситуацій, що складаються по даній категорії справ, що, безумовно, негативно позначається на характері, стані слідства в цілому та його перспективах.

Формування ситуації, її характер, а також напрям розслідування, шляхи та засоби збирання доказів суттєво відрізняються залежно від того, хто є платником податків, тобто суб'єктом розслідуваного злочину: громадянин (фізична особа), приватний підприємець чи організація (юридична особа).

Розслідування податкових злочинів відрізняється залежно від того, визнає або заперечує платник податків факт злочинної несплати податків або страхових внесків, виявлені чи ні сліди податкового злочину в документах, вилучених у нього, від особливостей поведінки платника податків у ході розслідування, умов проведення слідства і його можливостей.

Таким чином, слідчі ситуації, що складаються при порушенні кримінальних справ про ухилення від сплати податків на різних етапах їх розслідування дуже різні.

Тому для вдосконалення процесу розслідування злочинів, а особливо в сфері оподаткування, слід враховувати слідчі ситуації. При цьому можливий і інший варіант. Так, П.М. Маланчук зазначає про необхідність звернення до закордонного досвіду як з метою ознайомлення та врахування правових інститутів і процедур [10].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день злочини у сфері оподаткування є особливо поширеними, при цьому їх розслідування вимагає досить багато зусиль. Для ефективного його проведення необхідно враховувати слідчі ситуації.

На нашу думку, найвдалішим визначенням під поняттям «слідча ситуація» є фактичний стан справи, що склався в певний момент розслідування, від якого залежать подальший напрям розслідування та характер прийнятих слідчих рішень.

В законодавстві та працях науковців немає встановленого переліку, класифікації слідчих ситуацій. Але на основі практики та напрацьованих інших вчених можна стверджувати, що слідчі

ситуації під час розслідування злочинів у сфері оподаткування залежать від багатьох факторів таких, як суб'єкт вчинення злочину, мета, спосіб отримання відомостей про злочин і т. п.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Абрамова В.М. Криміналістика: навч. посіб. для дист. навч. / В.М. Абрамова, А.О. Ляш; за наук. ред. А.В. Іщенко. – К.: Ун-т «Україна», 2007. – 557 с.
4. Букаев Н.М. Расследование и профилактика преступлений в сфере налогообложения: [учеб. пособие] / Н.М. Букаев, В.В. Мальцев. – Сургут: Изд-во СурГУ, 2003. – 168 с.
5. Герасимов И.Ф. Принципы построения и методики раскрытия преступлений / И.Ф. Герасимов // Вопросы криминалистической методологии, тактики, методики расследования (материалы научн. конф.). – М., 1973. – С. 82.
6. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Л.Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 168 с.
7. Исходные следственные ситуации и криминалистические методы их разрешения: сб. науч. тр. / [отв. ред. В.П. Лавров]. – М.: ВЮЗШ, 1991. – 152 с.
8. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: [учеб. пособие] / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Харьков: Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.
9. Кучеров И.И. Налоговые преступления: [учеб. пособие] / И.И. Кучеров. – М.: ЮрИнфоР, 1997. – 215 с.
10. Маланчук П.М. Позитивні здобутки організації та законодавчої регламентації правосуддя, що сформувався у США / П.М. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 109–112.
11. Шейфер С.А. Следственные действия: Система и процессуальная форма / С.А. Шейфер. – М.: Юрид. лит., 1981. – 127 с.

Маланчук П.М., Петривна Л.С.

Учебно-научный институт права
Сумского государственного университета

СЛЕДСТВЕННЫЕ СИТУАЦИИ В РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Аннотация

В статье проанализированы научные работы украинских и зарубежных авторов, посвященные определению понятия «следственная ситуация». Раскрыты ее сущность и элементы. Приведены варианты начальной следственной ситуации при расследовании налоговых преступлений. Исследованы типичные следственные ситуации на этапах расследования преступлений, совершаемых в сфере налогообложения. Определена важность исследования документации, которая может быть источником доказательств. Указан перечень документов, поступающие в следственные органы. Определено, что формирование ситуации, ее характер, а также направление расследования, пути и средства собирания доказательств существенно отличаются в зависимости субъекта и субъективной стороны преступления.

Ключевые слова: расследование налоговых преступлений, следственные ситуации, типичные следственные ситуации, налогоплательщик, следственные органы.

Malanchuk P.M., Petrivna L.S.

Educational-Scientific Institute of Law
Sumy State University

THE INVESTIGATION OF THE SITUATION IN THE INVESTIGATION OF CRIMES IN THE SPHERE OF TAXATION

Summary

The article analyzes the scientific works of Ukrainian and foreign authors, devoted to the definition of «investigative situation». Disclosed its nature and elements. Given the choices of the initial investigative situation, the investigation of tax crimes. Investigated typical investigative situations at the stages of investigation of crimes committed in the sphere of taxation. Determined the importance of research documentation, which can be a source of evidence. Specifies the list of documents supplied to the investigative authorities. Determined that the formation of the situation, its nature and the direction of the investigation, ways and means of gathering evidence are substantially different depending on the subject and the subjective side of the crime.

Keywords: the investigation of tax crimes of investigatory situation, typical investigative situations, the taxpayer, the investigative authorities.